

23. II. Dünya Savaşı'nda İşbirliği ve Direniş

Evet, bugün II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki işbirliğinden ama esas olarak direnişten bahsetmek istiyorum. Daha çok Fransa'dan bahsedeceğim, çünkü Fransa hakkında epeyce yazılıp çizildi ve Fransa'nın Vichy geçmişiyle hesaplaşması açıktan açığa olmadı. Uzun zaman aldı. Olup bitenlerle ilgili kolektif ve resmi bir bastırma süreci vardı. Bundan bahsetmek istiyorum. Dediğim gibi, tarihin kendi tarihçesi vardır. Olanları hatırlayacak kadar uzun zamandır buralardayım. Savaşı hatırlayamam tabi ki, Fransa'nın geçmişiyle hesaplaşmasını kastediyorum. Ondan bahsedeceğim. Uzun süredir Fransa'dan bahsetmedik. Şimdi bahsedeceğim. Ama ona geçmeden birkaç şey söyleyeyim.

Diğer ülkelerde de direnişçiler vardı. Kesinlikle vardı – en başarılı direniş örneği eski Yugoslavya idi. Savaşın bitmesinden çok önce Mareşal Tito ve partizanları eski Yugoslavya dağlarının avantajını kullanarak bütün Alman bölüklerini etkisiz hale getirmişlerdi. Ve müttefiklerin paraşütle indirdiği silahlar ve seyyar hastaneler sayesinde muhtemelen Avrupa'daki en etkili direnişi yürütmüşlerdi. Sovyetler Birliği örneği başka tabi, yirmi beş milyon kişi öldü orada. II. Dünya Savaşı'nda yirmi beş milyon kişi öldü, pek çoğu savaşta öldü ama Stalin kamplarında da çok kişi hayatını kaybetti.

Polonya örneğinde birçok partizan Alman askerleri tarafından teker teker vurularak kaybetti hayatını. Üçüncü baskıda bununla ilgili daha çok bilgi olacak. Nerdeyse hiç bahsi geçmiyor şu anda. Savaşın sonuna gelindiğinde, Polonyalıların yaklaşık 300.000 kişilik, kendi tabirleriyle, memleket orduları vardı. Varşova gettosu 1943'te ayaklanmış ve ayaklanmanın bastırılması 12.000 kişinin ölümü ve binlerce kişinin kamplarla gönderilmesiyle sonuçlanmıştı. Sonra da Varşova isyanı başladı. Varşova'dan geriye bir şey kalmamasının bir sebebi – bu arada cuma günü Varşova'da olacağım ve sık sık giderim oraya – isyanın bastırılması ve binlerce binlerce insanın hayatını kaybetmesiydi.

Yakınlarda *Boston Globe* için bir kitap incelemesi yazdım, adı *Ghettostadt (Gettokent / Getto Şehri)*, Gordon Horowitz adlı Illinois'de ders veren bir adamın yazdığı ilginç bir kitap. Lodz gettosu hakkında. Trajik ve çok bilindik bir hikâye. Direnişle ilgisi yok, olması mümkün de değildi. O zaman ve şimdi de Polonya sınırları içinde, büyük bir sanayi kenti olan Lodz'da bir Aryan kenti yaratmaya dair Alman fikirleriyle ilgili. Tabi ki yaptıkları Yahudilerin tamamını birkaç kilometrekarelik gettoya doldurmak ve Alman birlikleri için üniforma, kulaklık ve benzeri şeyler yaptırmaktı. Hikâyenin dehşet verici tarafı, gettodaki insanların dışarıda ne olup bittiğini gerçekten bilmiyor olmaları. Neler olduğuyla ilgili söylentiler var ama.

Olan elbette ölüm tarlalarıydı ve II. Dünya Savaşı'nda Polonya'da tam üç milyon kişi yok oldu, üç milyon, üç milyon. Yavaş yavaş bazı kişilere Naziler tarafından öldürülmelerinden önce zorla neşeli kartpostallar yazdırılıyordu. Şöyle diyen kartpostallar, “Bu kamplarda her şey yolunda. Her şey çok güzel.” Sonra da idam ediliyorlardı. Gettoda yaşayanların giderek artan dehşetini anlatıyor kitap. Kamplara yollanan tanıdıklarının üstünde gördükleri kıyafetlerin getto dışında bir yerde istiflendiğini görüyorlar. Bunlar dehşet verici şeyler. Bugün bizimle yaşıyor bu.

Saklanabildiğiniz yerlerde direnmek mutlaka daha kolaydı. Fransa'dan bahsederken, direnişçilere *maquisards* ya da sadece *les maquis* denilmesinin sebebi – bu terimi de göndermiştim size – *maqui* (maki) adlı çalıların ardına saklanabilmeleridir. Bunu ileride biraz daha açacağım. Yani Ardennes bölgesi dışında düz bir ülke olan Belçika'da direniş çok çok

zordu. Danimarka'daysa bir tümsekten yüksek bir tepe hemen hemen hiç yoktur, ama Kopenhag'da Yahudileri kurtaran, bir Alman subayının yardımıyla ülke dışına çıkaran Danimarkalılar vardı, onları çok dar geçitlerden geçirip İsveç'teki Malmö kentine yollayabilmişlerdi.

Diğer ülkelerde de direnişler vardı. Ama bu kısıtlı zamanda hepsine değinemeyiz—bu **bardağı** niye buraya getirmişim? Üzerinde bir etiket var. Bu **bardağı** buraya hiç getirmemeliydim—sanırım yapacağım şey Fransa'dan ve oradaki direnişten söz etmek. Şimdi, 1969'a kadar, o yılı hatırlıyorum, Mets, Altamont, şampiyon olmuştu. Ama daha da önemlisi Birleşik Devletler'de savaş karşıtı protestolar vardı ve Birleşik Devletler'in dış politikasından duyulan hoşnutsuzluk giderek artıyordu. Bunu çok çok iyi hatırlıyorum. Ama 1969'a kadar, Fransa'da resmi çizgiye neredeyse herkes karşı çıkarken, sadece kimi seçkinler, kimi ileri gelenler, toprak sahibi seçkinler işbirliği yapıyordu, nokta. Resmi çizgi, Gaullizme çok yakındı. Çünkü Charles de Gaulle'nin, o büyük adamın sesi 18 Haziran 1940'ta yankılanıyordu. Fransa'yı direnmeye çağırıyordu.

Herkesin, neredeyse herkesin direnişe katıldığı ve yalnızca çok az kişinin işbirliği yaptığı miti, Gaullistlerin direndiğini öngören resmi Gaullist siyasetle alakalıydı. Charles de Gaulle, Charles de Gaulle'in mistik bedeni, bütün parçaların toplamından büyük olan bu beden, aslında kendini özgürleştirmiş olan Fransa'ya önderlik etti. Hakikat elbette bu değildi. Komünistlerin direnişte ne kadar önemli bir rol oynadığını unutuyorlardı. Bunu da az sonra açacağım. Bir film yapılmıştı, bir belgesel, sanırım 1953 civarında. Aslında hiç izlemedim. Yahudilerle ilgiliydi. Fransa'daki Yahudilere neler olduğuyla ilgiliydi.

Paris'te, Paris'teki Yahudi kesimi olan Marais'te ve diğer yerlerde de tutuklanan Yahudilerin Fransız polisi tarafından tutuklandığı kolayca unutulmuştu. Almanlar bunu memnuniyetle yapardı, ama gerek kalmamıştı, çünkü Fransız polisi bu işi yapmaya öyle istekliydi ki. Bu filmde, Yahudiler ve diğerleri, komünistler ve diğerleri Drancy adlı bir yere gönderilmiş, defedilmişti. Eğer Paris'te RER'i (Paris'i banliyölerine bağlayan hızlı ulaşım sistemi Réseau Express Régional) kullanarak Roissy havaalanına gidip geldiyseniz Drancy'den geçmişsinizdir. Orası bir transit kamptı. Daha ziyade Belçika'daki Malines veya Mechelen gibi ya da Hollanda'daki Alman sınırına oldukça yakın olan Westerbok gibi transit kamplar, bu kamplar sırasıyla Fransızlar, Belçikalılar ve Felemenklerce idare ediliyordu. Naziler tarafından idare edilmiyorlardı yani. Naziler buraları da memnuniyetle yönetirdi ama yerel nüfus, yerel işbirlikçiler yapıyordu bunu.

1953'te yapılan bu filmin orijinalinde, Drancy'de Yahudileri koruyan bir Fransız jandarmasını görüyorsunuz, ama daha sonradan bu sahne yok. Piyasaya sürülen belgeselde, birisi zamanında yetmiş ve o kısmı çıkarmış filmde. Adeta ortadan kayboluveriyor o jandarma. Film tahrif ediliyor. Fransız jandarması kepiyle birlikte o Fransız jandarması filmde yok, çünkü şöyle bir mit var: Yahudileri Almanlar alıp götürdü, komünist direnişçileri Almanlar vurdu, Çingeneleri ve eşcinselleri Almanlar alıp götürdü ve Almanlar tutukladı, Fransa direndi ve işbirliği yapmadı.

Şimdi iki olay var—durun size iki de hikâye anlatayım. Sanırım bunu size ilk gün, sizde II. Dünya Savaşı hakkında bir şeyler öğrenmek için ilgi ve istek uyandırmaya çalışırken anlatmadım. Çok uzun zaman önce, doktora tezim için araştırma yaparken Tulle adlı bir yerde çalıştım. Hiç param yoktu, her gün gidip öğle yemeği niyetine bir külah dondurma alıyordum. Bir adamla sohbet etmeye başlamıştım, o zamanlar Fransızcam da pekiyi değildi. Ama orada birçok kişinin asıldığını biliyordum. Doksan dokuz erkeği asmışlardı. Almanlar gitmişti.

Maquilerin, yani direnişçilerin faal olduğu bir yerdi orası. Büyük yazar André Malraux, oraya yakın bir yer olan Argentat'ta çok faaldi. Bir gün bütün Almanlar gider ve herkes dışarı çıkıp parti yapmaya başlar ve Almanlar geri döner. Tulle'de doksan dokuz erkeği direklere asarlar.

Bir gün oradaydım ve bu adam bana o zaman kendisinin nasıl saklandığının hikâyesini anlatıyordu. Yukarılara tırmanmış – bir vadi içinde gerçekten çok rüzgâr alan bir yerdir burası— yukarılara tırmanmış ve saklanmış. On altı yaşında olduğu için onu da asacaklarmış. Külâh dondurmamı yerken bir kadın geldi. Bir külâh dondurma istedi. Adam birdenbire “Madam Dupont, o günü hatırlıyorsunuz, değil mi?” dedi. “Hatırlamaz olur muyum? Kocamı şu direğe asmışlardı,” dedi. Her gün bununla nasıl yaşanırdı ve bundan nasıl sanki bir yerden bir şey satın almaktan bahsediyormuş gibi bahsedebilirdiniz? Ama bir sonraki adım Fransa'da bütün bunları mümkün hale getirenlerin kimler olduğunu düşünmekti. Almanların bunları yapmasına kim yardım ediyordu? Cevap pek çok kişinin işbirliği yapmış olduğuydu.

Nazi zaferi sayesinde pek çok kişiye istedikleri altın tepside sunulmuştu. 1936'da “Hitler, Blum'dan iyidir,” diye haykıran aynı kişiler, tam da istediklerini almışlardı. Fanatik bir Semitizm karşıtı olan Mareşal Pétain'in yaptığı ulusal devrim aslında Hitler'in Almanya'da ve diğer küçük despotların —bazıları hiç de küçük değildi, Hitler mesela— diğer yerlerde yaptığının aynısını Fransa'da yapmayı amaçlıyordu. İstediklerini elde ettiler. O halde, hakikat, resmi çizgiyi nasıl sarstı? Bu nasıl olmuştu?

İkinci hikâye de şöyle. Halen Paris'te avukatlık yapan bir arkadaşım var. Kendisini uzun, çok uzun zamandır tanırım. Hatırlayamayacak kadar gençti o zamanlar, ama şimdi ölmüş olan ağabeyi, Le Perreux-sur-Marne adlı banliyödeki evlerine Almanların gelip bir Yunan Yahudi'si olan babalarını alıp götürdüklerini hatırlıyordu. Haliyle götürülmüş ve öldürülmüştü. O kamplardan birine götürülmüştü. Babalarına ne olduğunu bilmiyorlardı. Yani Almanlar o eve sırf tesadüf eseri gelmemişti. O kasabadaki bir polis, adamın Yahudi olduğu ihbar etmişti. Savaştan sonra, bu hanımefendi, dul kalan anneleri, her cumartesi çarşıya gidiyor ve dolaşırken bu polisi trafiği idare ederken görüyordu. Bu polise hiçbir şey olmadı. Hiçbir zaman hiçbir şey olmadı.

O halde, tarihsel gerçeklik resmi çizgiyi nasıl bertaraf etmişti? Tarihin kendi tarihi vardır. Bu nasıl olmuştu? Bunun ipucu olabilecek nitelikte iki olay var. İkisi de size gönderdiklerim içinde vardı. Birisi bir film, size daha önce de sözünü ettiğim *Keder ve Merhamet* (*The Sorrow and the Pity*) adlı film. Eskiden bu filmi burada gösterdiğimde iki altılık bira paketi içilecek film derlerdi ona, çünkü dört buçuk saat sürüyor. Max Ophüls'ün Fransız televizyonu için yaptığı bir belgeseldi. 1981'e kadar Fransız televizyonunda katiyen gösterilmedi. Neden? Çünkü işbirlikçiler—mesela yörenin ileri gelenlerinden biri olan Christian De la Mazière adlı bir adam şatosunda sigarasının dumanları içinde ve pahalı ceketi içinde, neden Waffen SS'in Doğu Cephesi'nde Nazilerin yanında savaştığını anlatıyor. Film işbirliği ve direniş hakkında, gerçek kahramanlık öyküleri ve aynı zamanda bastırılmış bellekler hakkında.

Okulun içinde yürüdükleri muhteşem bir sahne var. Öğretmeni soruyorlar, ortadan kaybolan bir öğretmeni. Kimse hatırlamıyor bile. Mülakat yapılan adamlar hatırlamıyor. Kolayca unutuvermişler. İşte böyle, *Keder ve Merhamet* 1981'e kadar Fransız televizyonunda hiç gösterilmedi. İnanılmaz bir film. Fazla uzun, onu asla göstermemeliydim. Onu sınıflarda iki kere göstermeye başladım. Ayrıca, dublajlı ve hem Fransızcasını hem de İngilizcesini anlamak çok zor. Anıt niteliğinde bir film. Sadece dinamik ve etkileyici bir belgesel olduğu için değil, Fransa'nın geçmişini yeniden keşfetmesine yardımcı olduğu için de anıtsal bir film. Müthiş.

Komünist Parti'nin rolüne gelecek olursak. Dediğim gibi, komünist değilim, ama size Komünist Parti'nin direnişte muazzam bir rol oynadığını anlatıyorum. Çoğunlukla Clermont-Ferrand bölgesiyle ilgili. Clermont-Ferrand'daki Auvergne kasabasına dayanıyor. Kırdaki iki köylünün şöyle dediği mükemmel bir sahne var, “*Nous sommes rouge, comme le vin,*” “Şu içtiğimiz şarap kadar kızıldık.” Müthiş, müthiş, çok müthiş bir şeydi. Tabi ki en sonda, kaba bir şekilde “yatay işbirlikçiler” diye nitelenen kadınların saçlarının traş edilip kasaba içinde dolaştırıldıkları kaçınılmaz bir sahne var. Bu her yerde olmuştu. Bunlara Fransızca *Les tondeuses* deniyordu. Gerçi Fransızcada ne isim verdikleri hiç mühim değil.

En sonda Maurice Chevalier var. Büyükanneleğiniz, büyükbabalarınız Maurice Chevalier'in kim olduğunu bilir, çünkü o Amerikalıların gözünde Fransa'nın ne olduğunu temsil eden biriydi. Paris'in işçi mahalleleri tarafında, L'Aiguillon-sur-Mer'de Edith Piaf'ın doğduğu yerin hemen yakınında doğmuş bir şarkıcıydı. Büyükanneleğiniz, büyükbabalarınız Edith Piaf'ı da bilir, benim zamanımın çok çok öncesinden bilirler. Filmin sonunda onu çıkarıyorlar, şarkı söylerken giydiği küçük ceket de üstünde, İngilizce olarak şöyle diyor, “Pekâlâ, biliyorsunuz *zi* Almanlar için şarkı söylemiş olduğuma dair *zi* söylentileri var. Ama yalnızca şunu söylemek istiyorum ki sadece *zi* oğlanlar için söylüyordum,” yani savaş esirleri için. O da kendi geçmişiyile hesaplaşıyordu.

1981'den itibaren on dört yıl boyunca Fransa cumhurbaşkanı olan Francois Mitterrand'ı görevi devraldığı resmi tören yapılırken, kameralar Panthéon boyunca izliyorlar. Jean Jaurès'in yüreğinin ya da başka bir parçasının kaldığı yere kadar izliyor onu. Ama Francois Mitterrand da ölürken hesaplaştı geçmişiyile. Ölürken, o da Fransa gibi, “Direnişçi olmadığım çok kısa bir dönem vardı,” dedi ve böylelikle bir direnişçi oldu işte. Ama Vichy'den coşku duyduğu çok kısa bir dönem olmuştu, birileri 1936 ya da 1937'de sağcıların yürüyüşünde çekilmiş bir fotoğrafını ortaya çıkarmıştı, bu yürüyüşlerden bir sürü yapılıyordu o zaman Paris'te. O da hesaplaşmıştı geçmişiyile. Tarihin tarihi 1970'lerde böyle başladı işte.

İkinci olay, yakın arkadaşım Robert Paxton'un yayımladığı bir kitaptı. Benden on yaş kadar büyük, muhtemelen daha da büyük. *Vichy Fransa'sı (Vichy France)* adlı bir kitap yazdı, 1972'de yayımlandı. *Vichy Fransa'sı* için Fransız arşivlerinden faydalanamadı, çünkü arşivler açık değildi. Fransız arşivlerinde elli yıl kuralı var. Ama bir yer var – isyanlardan söz etmişken, isyanlarla ilgili arşivler, elli yıl geçtikten çok sonra bile açılmamıştı, I. Dünya Savaşı'ndaki isyanlardan sonra. Bu nedenle onun erişimine açık olmadığı için Fransız belgelerine değil, Alman belgelerine ulaştı. Bu kitapta yaptığı Vichy ve Pétain'in ulusal devrimleriyle ne yaptıklarını sandıklarını göstermekti ve neden çok, pek çok kişinin işbirliği yaptığını.

Philip Burrin adlı birinin yazdığı, kimi zaman yaptığım küçük Vichy seminerinde kullandığım, daha yakın tarihli bir kitap var. Şimdi açık olan o arşivleri kullanarak bütün bu işbirlikçilik meselesini daha derinlemesine irdeliyor. Paxton, kalkan argümanını yerle bir ediyor, Pétain ve ulusal devrimin kalkan olup Fransız Devleti'ni koruduğu argümanını. Vichy olmasaydı, daha kötü şeyler olabilirdi. Maurice Papon, P-A-P-O-N, yaşı sekseni geçmişken yargılandı. Kaymakamlıkta görev yaptığı Bordeaux'daki pek çok Yahudi'nin ölümüne onay verdiği için yargılandı. O da aynı argümanı öne sürüyordu. Şöyle diyordu, “İyi bir bürokrattım. Amirlerim beni severdi. Ben olmasaydım daha fazla Yahudi Drancy'ye gönderilirdi” ya da daha açık söylemek gerekirse, kamplara gönderilirdi. Hüküm giydi. Birkaç yıl önce öldü. Ev hapsindeydi. Davanın en şaşırtıcı yanı, seksen yaşında kaçmayı başarmasıydı. Onu İsviçre sınırına kaçırmışlardı ve lüks bir İsviçre restoranında yakalanıp geri getirilmişti. Ama Papon Dördüncü ve Beşinci cumhuriyetlerde, bürokrat olarak çok

saygın bir kariyer edinmişti, bir karakol polisi olan René Bousquet gibi diğer birçok *salaud*'un, birçok alçağın yaptığı gibi.

Argüman, kalkan argümanıydı. “Biz olmasaydık, her şey daha kötü olacaktı.” Ama Paxton’un hiç akıllardan çıkmayacak bir şekilde dediği gibi, Pétain, Fransız devletinin bekasını sağlamış olabilir, ama Fransız ulusunun bekasını asla. Fransız ulusu, umuyorum ve söylemekten gurur duyuyorum ki özgürlük, eşitlik, kardeşlik temeline dayanmıştır, dayanmaktadır. Bunların, bozuklukların üstünden geldiler ve “aile, vatan, iş” yazdılar yerine. Fransa’da, ben çocukken, daha sonradan *centimelere* (santim) dönüştürdükleri, Vichy’den kalma bu küçük bozuk paraları görebilirdiniz.

Paxton’un kitabı—Paxton’u bir kere Brüksel’deyken görmüştüm. Bir televizyon şovunda görmüştüm, karım ve ben görmüştük. Tipik Fransız şovlarından biriydi. II. Dünya Savaşı hakkındaydı ve savaşı hatırlayan birini çağırılmışlardı, savaşa katılmış birini, neler olup bittiğinden tamamıyla bihaber birini vesaire çağırıp mülakatlar yapmışlardı. Bazı adamlar, sağcı tipler ayağa kalkmıştı, dazlaklar Paxton’un orada olmasını protesto ediyorlardı. Kalkıp şöyle bir soru sormuşlardı, “Bay Paxton, savaş hakkında ne bilebilirsiniz ki? Savaş sırasında yalnızca on iki yaşıydınız.” Ama Paxton, işte bu tarihin tarihinin çok önemli bir parçası. Paxton, Sorbonne’da takdim edildiğinde, Jean-Pierre Azéma adlı bir tarihçi takdim etmişti onu. Onu takdim ederken, “*Messr. Paxton, dansun certainsens, vousêtes le conscience de la France,*” “Paxton, siz belli bir anlamda Fransa’nın vicdanısınız,” demişti.

Bu iki olay, tarihçi Henry Rousso’nun “Vichy Sendromu” adını verdiği olgunun ortaya çıkmasında önemli. Vichy kolaylıkla unutulmuştu, Gaullizm yüzünden ya da geride kalmış kötü şeyleri, işbirlikçileri, ateşli anti-semitikleri hatırlamak istememekten dolayı. Şimdi, 1970’lerden beri insanlar Vichy’e kafayı takmış durumda. Vichy üstüne, bütün o işbirliği ve direniş dönemi üstüne yapılmış bir sürü iyi çalışma var. Bu kitabında Paxton’un yaptığı hesaba göre, Fransız nüfusunun yüzde ikisi direnişe katılmış. Arkadaşım John Sweets *Vichy Fransa’sında Tercihler (Choices in Vichy France)* adlı bir kitap hazırlamıştı, muazzam bir başlık, çünkü *Keder ve Merhamet (The Sorrow and the Pity)* filminin odaklandığı yer olan Clermont-Ferrand’ı incelemişti. Direnişi nasıl tanımladığınıza bağlı olarak, kitapta, bir Alman subay geçerken kaldırımdan çekilmeyi reddeden kişilerin, belgesel izlenirken, Alman aktüalite filmleri öncesinde ve tiyatrodaki ıslık çalan ya da benzer şeyler yapan kişilerin sayısını hesaplıyor ve nüfusun yüzde on altı ila on sekizinin direnişe katıldığı sonucuna varıyor. Bu daha cömert bir direniş tanımı.

Gerçek şu ki – ve bu konuda daha fazla konuşmayacağım – ama işbirliği yaygındı. Sadece seçkin kesim değildi. Seçkinler savaşın başlarında işbirliğine daha yatkındı. Savaşın ileriki aşamalarında, Ocak 1943’te kurulan ve Gestapo’nun Fransız muadili olan milis kuvvetlerine katılanlar genellikle parasız pulsuz insanlardı. Çoğu 1920’lerde olmak üzere Almanya’da bir toplumsal hareketlilik biçimi olarak görüp SS’e katılan insanlar gibiydi. *Lacombe, Lucien* adlı, yıllardır izlemediğim çok güzel bir film var, pek de akıllı sayılamayacak biri hakkında. Direnişçiler onu aralarında istemiyor, çünkü hiçbir şeye inanmayacak türden bir budalanın teki. Ama milisler onu aralarında görmekten çok memnun oluyorlar ve film, güneybatı Fransa’da Lucien’in başına neler geldiğini anlatıyor.

Papon’un yargılanması sırasında, sanırım yaklaşık sekiz yıl önceydi bu, hala hayatta olan bir Alman subayıyla röportaj yapmışlardı. “Papon ve milis kuvvetleriyle ilgili hatıralarınız nelerdir?” diye sormuşlardı. “Eğer bir *gar*, yani bir adam yakaladıysak, Fransız bir adam tutukladıysak ve onu bir hayli sevdiyse, milis kuvvetlerine teslim etmezdik, çünkü çok

korkunç işkenceler yaparlardı,” dedi. Elbette Almanlar da bu kapasitedeydi ve her yerde insanlara çok korkunç işkenceler yapmışlardı, bundan kimsenin kuşkusu yok. Ama milis kuvvetleri de genellikle kötü, kötü, kötü adamlardı. Bunu *Lacombe, Lucien*'de biraz olsun görüyorsunuz. *Lacombe, Lucien*'de çok kritik bir restoran sahnesi var. Filmin özü gerçekten o sahnede gizli, *Lacombe, Lucien*'de, orada oldukları sıradaki restoran sahnesi.

İşbirlikçiler her yerdedi. Savaş sonunda herhalde yaklaşık 25.000 kişi ya çok kısa süren duruşmaların ardından idam edildi ya da öylece kurşuna dizildi. Ardèche'de bizim yaşadığımız yerin yakınlarında, bizden pek uzak olmayan bir köyde bir papaz vardı. Gerçek bir faşist olan Déat'ı – sanırım o idi – öğle yemeğine çağırmıştı. Savaştan sonra onu kendi kilisesinin duvarına dayayıp kurşuna dizdiler. Uzun zaman önce, çok vakit geçirdiğim Limoges arşivlerinde çalışan bir tanıdığım vardı. O zamanlar genç bir adamdı ve Lorraine'den iltica etmişti. Savaştan sonra herkes kutlamalar yapıyordu. Limoges yakınlarında, Saint-Léonard-de-Noblat adlı bir yerde yaşıyordu. Limoges'ten yirmi kilometre uzaktaki bu küçük kasabada herkes partilerde eğleniyordu. Birisi, “İnsanlara ihanet eden o jandarma nerede?” diye sordu. Başka biri, “Limoges'te bir halası var,” dedi. Ellerindeki şarapları olduğu gibi bırakıp yola düştüler. Limoges'e kadar yürüyüp halayı buldular, adamı alıp çeke çeke kafilenin en başına götürdüler. Neşeli ama aynı zamanda ölüm kadar ciddi bir kafileydi bu, çığırından çıkmış bir curcunaydı. Adamı alıp en çok zarar verdiği yere götürdüler. Duvara dayadılar ve prrrt. Sonra da geri dönüp partiye kaldıkları yerden devam ettiler.

Pek çok hesaplaşma vardı böyle. Böyle hesabı kesilen herkes de yapıları hak etmiş olmuyordu. Yanlış tanınan insanlarla ilgili örnekler vardı ya da sadece rekabetten kaynaklanan şeyler, ama çoğu kişi layığını buldu. Mareşal Pétain'e, Pétain'e ne oldu mesela? Yargılandı. Çok yaşlı bir adamdı. “Çok yaşlı bir adamı idam edemezsiniz. Bunamış,” dediler. Aslında kesinlikle bunamış değildi. Ama Verdun kahramanı bir yaşlı adamı idam edemezsiniz, değil mi? Bu nedenle onu bir adada ev hapsine koydular. Breton sahili açıklarındaki adaya gitmeye çalışanlar vardı hala ve kemiklerini Verdun'a getirmeye çalışanlar. Bu daha on, on iki yıl öncesinin olayı.

Yani Fransa'nın –Fransa'nın geçmişiyle hesaplaşması, insanları kurşuna dizmekten ve savaştan sonra devam eden davalardan çok daha uzun sürdü. Şimdi de direnişe geçelim. Direniş hakkında ne biliyoruz? Öncelikle, topografyadan dolayı güneyde direnmek kuzeydekinden kesinlikle daha kolaydı. Almanların Kasım 1942'de sözde özgür Fransa'yı işgal etmesinin bir sebebi direnişin başlamış olmasıydı. Paris'te önemli sonuçları olan ilk aktif direniş olayı, Barbès-Rochecouart adlı metro durağında yaşanmıştı. Orası şimdi polisin, özellikle de Sarkozy seçildiğinden beri, polisin şu piyangovari kontrolleri yaptığı yerlerden biri. Beyaz olmayan herkese kimlik sorulan ve orada bekletilip polis tarafından aşağılandıkları yerlerden biri. Her neyse, işte orada birisi bir Alman subayını vurmuştu ve günden güne direniş faaliyetleri başladı.

Daha önce söylediğimi tekrar etmek gerekirse, *maquis* (maki) sözcüğü, Korsika'da ve ayrıca Fransızcada *garrigue* denilen yerlerde bulunan çok sık bir çalıdan geliyor. *Garrigue* güneyin dağlık kesimlerinden biri. Bizim yaşadığımız yerlerde de var. Ama bu saklanabileceğiniz yerler için kullanılan bir metaforu yalnızca. Bir yerde saklanmaya mecburdunuz. 1944'e gelindiğinde, hele de 1944 baharına gelindiğinde, pek çok yerde daha da önceleri, *maquis* egemendi, en azından geceleri. Gündüzleri değil. Fransa'da militer Alman birlikleriyle, büyük birliklerle sadece iki kez saçma sapan bir şekilde çatışmaya girdiler. Birisi Clermont-Ferrand'da, diğeri de Alpler'e yakın bir yer olan Grenoble yakınlarındaki Vercors civarında. Anında telef edildiler. Anında yok edildiler.

Bize yakın bir köyde, birileri yukarıda tepelerdeki, Cévennes dağlarındaki insanları ihbar etti. Bir gün motorize birlikler geldi, paraşütler geldi ve hepsini öldürdüler. Böyle sona ermişti. Yaşadığımız yer civarında da bazı katliamlar olmuştu. İnsanlar olup bitenler hakkında konuşmaktan hoşlanmaz. Direnişin yoğun olduğu bir yer olmasa da köyümüzdeki direnişçilerden biriyle mülakat yapmak istemiştım. Onunla konuşmak istemiştım çünkü köyümüzle ilgili, *Mémoires de pierres* adlı bir kitap yazıyordum. Gelip konuşmaya razı olmuştu, ama sonra hiç gözükmedi. İnsanlar böyle şeyler hakkında konuşmayı sevmiyor. Bu konuyu tartışmayı katiyen istememişti.

Belli ki güneyde direniş, kuzeydekinden daha yoğundu, ama Paris'te de epey direniş olduğu, Paris'te Yahudi direniş olduğu unutuluyor. Sekiz yıl önce Avustralya'da biriyle tanışmıştım, pasta yaparak çok para kazanmış ve geri dönüp tarih doktorası yapmıştı. Arkadaşım Peter McPhee ile çalışıyordu. Yahudi direnişiyile ilgili bir kitap yazdı, Oxford yayımladı, Paris'teki Yahudi direniş hakkında, Jacques Adler adında bir adam. Neyse ki hala buralarda. Ama hepinizin bildiği en meşhur örnekler, Auvergne ya da Savenne Dağları'nda ya da saklanılacak yerlerin olduğu herhangi bir yerde yaşayan direnişçiler hakkındadır. Fransız kentlerinde sık sık, üzerlerinde "Direnişçiler direniş örgütlemek için burada toplandılar" yazılı plakalara rastlarsınız. Yaptıkları buydu işte.

Büyük, gerçekten büyük riskler aldılar. Sözelimi, demiryolu raylarını havaya uçurduklarında —o kadar çok komünist direnişçi vardı ki ve Komünist Parti'nin *cheminots*, yani demiryolu işçileri üzerinde çok büyük etkisi vardı. Rouen'e, Lille'ye, her nereye gitseniz, demiryolu istasyonlarına gittiğinizde uzun listeler görürsünüz. Fransa'daki her istasyonda savaşta öldürülmüş insanların listesini görürsünüz, uzun listeler, ya direniş uğruna savaşırken ölenler ya da sabotajlara katıldıkları için vurulup ölenler. Rayları havaya uçurmak çok vakit almaz. Bunu hep yapıyorlardı, Rhone vadisinde sabotajlar hiç durmazdı.

Korkunç Xavier Vallat'ın da memleketi olan Ardèche'nin kuzey kesimlerinde öncü işbirlikçilerden bir kadın vardı. Vallat, Yahudi işleri bakanıydı, hiç pişman değildi bundan. Bu, Yahudileri öldürülecekleri yerlere sevk ediyordu demek. Yaptığı buydu. Söz konusu kadın da işbirlikçiydi. Bir gün alışveriş yapmak üzere köprüden yürüyerek Rhone'nun öte kıyısına geçiyordu ve kafasını uçurdular. Ama böyle bir şey yaptığınızda, daha fazlasını yaparak karşılık vereceklerini bilirdiniz. Heydrich'in – Prag'da Heydrich'in suikasta uğradığı yeri gidip gördüm. Heydrich 1942'de Çek direnişçilerin suikastına uğradığında, bütün bir köyü aldılar ve köydeki herkesi öldürdüler, Lidice adlı bir yer, köydeki herkes, yüzlerce ve yüzlerce insan katledildi. Her şeyi yapabilecek kapasitedeydiler. Ama mesele şu ki bütün bu ülkelerde bütün bunların olmasından çok çok memnuniyet duyacak insanlar vardı.

Budapeşte'ye giderseniz, Tuna'nın girdaplı sularına itilen, vurulan ya da öylece fırlatılan insanların ayakkabılarını görürsünüz, orada Yahudileri suya itenler Macarlardı. Yahudileri Auschwitz'e nakledenler Macarlardı. Her yerde bütün bunların olmasından mutluluk duyan insanlar vardı. Almanya'daki büyük yalan, insanlar bilmiyordu yalanıdır. Elbette biliyorlardı. Biliyorlardı. Fransa'dakiler de biliyordu. Kesinlikle biliyorlardı. Olanlar, yabancı düşmanlığıyla uyum içindeydi. Vichy'nin arzu ettiği Fransa modeline uygundu, Katolik Kilisesi'nin çok daha büyük rol oynayacağı bir Fransa. O günlerde kürtaj yaptırdığı için iki kişi idam edilmişti. Mussolini korporatizmi gibi korporatist bir etik öngörülüyordu, herkesi dikey örgütlerde birleştirerek sınıf mücadelesi bertaraf edilecekti. Herkes Fransız olmaktan memnundu, İtalyan olmaktan memnundu, Alman olmaktan memnundu ve patronunun sizin kazandığınızdan on kat fazla kazandığını unutuyordunuz. "Köycülüğün" sahiplenilme biçimi, Jeanne d'Arc'ın yeniden dirilmesi. Jeanne d'Arc Pétain'le özdeşleştirildi, Fransa'yı onun gibi

korumak manasında. Hep bilindik şeyler işte. Kafalarında bir plan vardı ve ulusal devrim de yapmak istedikleri şeydi.

Toronto’da ders veren yakın dostum Eric Jennings, *Tropiklerde Vichy (Vichy in the Tropics)* adlı muhteşem bir kitap yazdı. Guadalupe, Hindîçin ve Madagascara baktı. Buralarda “Bize bunu Naziler yaptırdı,” diyemezsiniz, çünkü oralarda Naziler yoktu. Oralarda hiçbir Alman birliğı yoktu. Vietnam’da yirmi yedi Yahudi vardı ve deliler gibi bu yirmi yedi Yahudi’yi arıyorlardı, o kadar uzağa, ölüm kamplarına göndermek için ya da kendileri öldürmek için. Burada kalkan argümanı işlemez yani. İşbirliğı yaptılar. Sonunda pek çoğu istediğini elde etti.

Direnîşe gelince, hep erkeklere odaklandık, çünkü şöyle bir kanı var, iç savaştan, Franco’dan kaçan İspanyol mülteciler var, işçi sınıfından gelenler var, köylüler var ve bunların hepsi erkek. Evet, onlar vardı, ama onların çoraplarını da birilerinin yamaması gerekiyordu. Birileri onlara yiyecek sağlamalıydı. Birileri mesaj taşımalıydı. O eski filmlerde gördüğümüz gibi, çok genç çok çekici kadınların üstlerini aramasınlar, hatta onları durdurmasınlar diye nöbetçileri baştan çıkarmalarından daha fazlası söz konusuydu. Ama öyle şeyler de oldu. Asla üstünüzde yazılı bir mesaj taşıyacak kadar salak olmamalısınız, ama sözlü mesajlar taşıyordunuz. Bizim yaşadığımız yerler gibi ya da yaşadığımız yere yakındaki yerlere yiyecek saklayabilirdiniz. Birileri bu insanlara yiyecek götürmeliydi.

Ayrıca, bir de Katolik Kilisesi meselesi var. Papa’nın Yahudilere yardım ettiği mevzusu tamamen zırva ve kimse bununla kandırılmamalı. Ama Fransa’da Katolik Kilisesi’nin rolü çetrefilliydi, çok yürekli bir adam olan Toulouse başpiskoposu vardı, “Kimseyi incitmeyin,” demişti ve gerçekten de açıktan açığa teşvik ediyordu direnişi. Toulouse’dan sadece bir saat uzaklıkta bir yer olan Albi başpiskoposu vardı, işbirlikçi olduğu besbelliydi. Birçok yerde, köylerinde kanaat önderi konumundaki Katolik din adamları, öğretmenlerin yanı sıra, direniş faaliyetlerini ahlaken tasdik etmeleri açısından çok çok önemliydiler.

Direnîşle ilgili olarak H R. Kedward adlı bir adamın yazdığı çok iyi bir kitap var. Direniş hakkında iki kitabı var, birisi kentsel bölgelerdeki, bilhassa da Lyons ve Montpellier’deki direnişle ve insanların nasıl bir araya geldiğiyle ilgili. Kiminle ne konuşacağınız konusunda çok dikkatli olmak zorundaydınız. Diyelim ki tren bekliyorsunuz, tren geç kaldı, çünkü savaş var, bir şekilde biriyle dertleşecek oldunuz. Bir muhbirle konuşup konuşmadığınızdan mutlaka emin olmalıydınız. Yanlış kişiyle konuşursanız mahvolurdunuz. Ama işte bu nasıl bir direniş gösterdiğinizle ilgili. Sözelimi, daktiloyla yazılmış ve üzerinde sadece “Lyons’ta konser verdiklerinde gidip Berlin Filarmoni Orkestrası’nı dinlemeyin,” yazılı pullar basıyordunuz. Tek yaptığınız bunları alıp bir otobüse binmek ve en arkaya oturup otobüs köşeyi döner dönmez onları camdan uçurmaktı. Rüzgâr onları götürürdü zaten.

Gerçekten çok iyi bir kitap olan öbür kitabının adı *Makileri Ararken (In Search of the Maquis)*. Tam da bu bahsettiğim şeyler hakkında. Güneydeki direnişi ele alıyor ve direnen insanları mercek altına alıyor. Bütün din savaşları sırasında muazzam acılar yaşamış birçok Protestan köyü vardı. Birkaç tanesi din savaşlarından sonra kralın devasa misyon haçları diktirmesi açısından dikkate değerdi. Kral, aslında Protestan olan ve Protestan olarak kalan köylerin tepesine devasa fetih haçları diktirmişti. Acaba o işaretler bir zamanlar bu Protestanların düşmanı olan Katolik Kilisesi’nin Vichy ile özdeşleşmesine yardımcı olmuş muydu? Kuvvetle muhtemel. İşte John Sweets’in “Vichy Fransa’sında tercihler” olarak tarif ettiği şey.

Sizi bir tercih yapmak zorunda bırakan şeyler yaşanıyordu. Neydi bunlar? En önemlisi STO (*service du travail obligatoire*) idi, yani notlarda belirttiğim “zorunlu çalışma hizmeti.” Şöyle bir anlaşma yapılıyordu, eğer bir Alman fabrikasında çalışmaya razı oluyorsa, savaş esirlerini serbest bırakıyorlardı. İşin aslı böyle değildi. Bu insanlar aptaldı. Bizim köyden iki kişi gitmişti. Bir tanesi körkütük sarhoştı. Birisi ona bir partiye gideceğini söylemişti. O da otobüse bindi. Sonraki durak Rhineland’dı. Tabi ki bu insanlar bombalamalarda telef oldular, çünkü Müttefikler savaşın son iki yılında hava saldırılarının ustası olmuşlardı. Bu fabrikaları sistematik olarak tahrip ediyorlardı.

STO’lara giden bu insanların çoğu öldürüldü, dünyayı terk etti. STO’nun yaptığı, insanları tercih yapmak durumunda bırakmaktı. 9 Şubat’ta boy göstermezseniz, tarihi de belirtecek olursak, 1944, gitmezsiniz. Eğer köyünüzde otursanız, gelip sizi alacaklardır. İşte bu noktada—Vichy Fransa’sında tercihler – “Direnişe katılacağım,” demek büyük bir karar. Direnişe katılırsınız. Arazide yaşarsınız. Bazen sadece birkaç kişi, bazen bir sürü kişi, uluslararası karışım. Pek çok Polonyalı pek çok İspanyol vardı, ama çoğu Fransız’dı. Enteresant olan şeylerden biri, Fransa’da Devrim’den 1981’e kadarki bütün büyük politik olayların aksine, direniş sağ ve sol arasındaki geleneksel çizgileri izlememişti. Solcu bölgelerin tekelinde değildi direniş. Breton’da muazzam direniş vardı. Normandiya’da muazzam direniş vardı.

Savaşın sonra Eisenhower, Fransız direnişinin koca bir birliğe ya da iki birliğe değer olduğunu söylemişti, tam hatırlayamıyorum ne dediğini. Tabi ki 6 Haziran 1944 tarihli Normandiya çıkarmasının yolunu açmışlardı. Eski sağ-sol ikiliği bölgeler açısından işlemez. Ne türden insanların direnişe katılmaya daha yatkın olduğunu anlamak açısından işe yarar ama. Emekçi insanların direnişe katılma ihtimali daha yüksekti, çünkü sendikaları Vichy tarafından dağıtılmıştı, çünkü Ulusal Cephe’yi desteklemeye daha meyilliydiler. “Aperitif Fransa’sına Hayır” 1936 yılında sağın feryadıydı. “Öğle yemeğinden önce içilen Fransa’ya Hayır,” ve bunun gibi şeyler. “Yahudi Blum’un Fransa’sına Hayır.” Sürekli “Hitler, Blum’dan iyidir,” diyorlardı.

Emekçiler ve köylüler, yukarıda bahsettiğim “*Nous sommes rouge, comme le vin,*” (Şu içtiğimiz şarap kadar kızıldık) diyenler gibi, direnişe katılmaya daha meyilliydiler. Şimdi, peki Komünist Parti’nin direnişte neden o kadar ayrıcalıklı bir rolü vardı? Savaşın sonra kendilerini 75.000 şehidin partisi diye tanımlıyorlardı. Biraz abartı olabilir, ama o kadar da abartı değil aslında. Ne zaman bir kurşunlama varsa, ne zaman bir Nazi vurulsa, ne zaman trenle cephaneye ya da asker ya da başka bir şey taşındığı sırada bir demiryolu rayı havaya uçurulsa, ne zaman geçiş verilmese ilk onlar gelirdi akla, belediye başkanına gidip “Kimin vurulmasını istersiniz,” diye sorarlardı. İlk akla gelen komünistler olurdu, her zaman.

Paris ve diğer yerlerdeki istihkâmlarda, her zaman kurşuna dizilmek üzere duvara dayalı bekleyen komünistler olurdu. Diğer Gaullistlerin yanı sıra, direnişe katılma ihtimalleri en yüksek olanlar onlardı. Eure-et-Loir kaymakamı Jean Moulin korkunç işkenceler görmüş ama çözülmemişti, direnişin birliğini sağlamaya çalışsınlar diye gönderilenler arasındaydı. Komünistler neden bu kadar etkili? Çünkü Komünist Parti hücreler halinde örgütlenmişti. Hala posta kutumuza, Komünist Parti’nin bizi oradaki Balazuc hücrelerinde, yalnızca dört kişiden mürekkep Komünist Parti mensuplarının buluşup yasadışı şarap içeceklerine dair notlar geliyor, Clinton adlı bir şarap. Bir keresinde kapitalizmin düşüşünü betimlemem istenmişti. “Kapitalizm gerçekten henüz düşüşe geçmedi,” dedim.

Mesele şu ki onlar zaten örgütlüydüler. Savaş bu ağları yok etmemiştir, yok etmemiştir. Yoldaşlık devam ediyordu. Komünistseniz, 1930'lerden beri komünisttiniz ve o insanlara güveniyordunuz. Onlarla birlikte hareket etmeye yatkındınız. İki kişi vardı, birisi hala hayatta. Paris'teki hapisanede uzun süre yatmıştı, ressamdı. Şimdi doksan beş yaşında. Arkadaşımdır kendisi. Karısı ve o, ilk tatillerinden birisinde iki kişilik bir bisikletle yola çıkıyorlar. Paris'ten, sonunda kendi evleri haline gelecek olan bizim köye kadar pedal çeviriyorlar. 1933 ve 1935'te Komünist Parti'ye katıldılar. Önde gelen direnişçilerden biriydi. Canlı kurtulacak kadar çok şanslıydı. İdamına karar verilmişti ama idam edilmedi. Hapishanedeyken oradaki insanların resimlerini yapmıştı. Resimlerini gördüm ben.

Sosyalistler o derece örgütlü değildi. Savaş sonrasında bazen komünistler "Ha! Sosyalistler büyük direnişçiler değildi," derlerdi. Evet, pek çoğu bireysel katkılarda bulunmuşlardı. Léon Blum idam edilmediği için şanslıydı. Hapiste olduğu için savaştan sağ çıkmıştı. Hemen Clermont-Ferrand yakınlarındaki Riom adlı bir yerde yargılanmıştı. Katolik direnişçilerin sol kanadından Komünist Parti'ye, Sosyalist Parti'ye geçmiş benden yaşlı arkadaşlarım var, benden çok çok yaşlı. Bu geçişler militanlığın normal işleyişinin bir parçasıydı. Onlar da direnişçiydiler. Çok meşhur birkaç olay sayesinde, Protestanlar direnişe daha fazla katkı sağlamış olmakla tanınıyordu. Ama unutmayın, Fransız nüfusunun sadece yüzde beşi Protestandı.

Haute-Loire'e bağlı ama Ardèche'ye yakın bir köy vardı, Le Chambon-sur-Lignon adlı bir köy. Burada köylüler, orada tutularak hayatları kurtarılan Lyonslu ve Saint-Étienneli Yahudi çocuklar için sahte kimlik yapıyorlardı, bu çocuklar bu köydeki insanlar sayesinde kurtulmuştu. Almanlar ne zaman gelse ki çok da sık gelmiyorlardı, çocukları saklıyorlardı. Ya da Almanlar geçerken "Aman Tanrım, ne kadar çok çocuk var. Bunlar hep dini bütün Katolik çocuklar, değil mi?" diye sorarlardı. Değillerdi. Dini bütün Protestanlardı. Bunlar meşhur örnekler, ama direnişe pek çok kişi katılmıştı. Birçok kişi direnişe katıldı, ama birçok kişi de işbirlikçilik yaptı, başka birçoğu da duyarsız kaldı. Böyleydi işte.

Oradour-sur-Glane'in hikâyesiyle bitirmek istiyorum, çünkü *Şehit Edilen Köy (Martyred Village)* adlı bu kitabı, Fransızcası *chez Gallimard*'dan, İngilizcesi Cal Press'ten çıkan bu kitabı uzun zaman önce benden bu dersi almış birisi yazdı. Ezra Stiles College'den Sarah Farmer. Limoges yakınlarında bir köy vardı, Almanlar oradan ayrılırken, oradan geçerken, sözünü ettiğim Tuller katliamının ardından kuzeye gidiyorlarmış. Birdenbire bu köye girmişler ve bütün erkekleri vurmuşlar, bütün erkek, kadın ve çocukları kiliseye doldurup öldürmüşler. Kiliseyi havaya uçurmuşlar. Bir kadın küçük bir pencereden kaçmış. Çok zayıf bir hanımefendi kilisenin arka tarafındaki pencereden kaçmış.

Bütün köyü yok etmişler. Tramwayla Limoges'teki pazara gidenler döndüklerinde geride hiçbir şey kalmadığını görmüşler. Herkes ölüymüş, ölü. Köyü olduğu gibi bırakıp gitmişler – hala duruyor. Şimdi bir bellek merkezi var orada. Bir arkadaşım oranın başında. Sarah Farmer'ın kitabı bu köy hakkında. Orayla ilgili önemli olan seçilmiş olması, savaşı anımsamak için seçilen yer olması. Peki neden? Çünkü orası el değmemiş bir köydü, iddialara göre ne işbirlikçiler ne de direnişçiler vardı orada. Ama bu kadar basit olmadığı, daha çetrefilliği olduğu anlaşıldı. Muhteşem bir kitap, *Şehit Edilen Köy (Martyred Village)* Sarah Farmer. Olayın çetrefilliğini daha sonra olup bitenler gösteriyor.

Bu köydeki insanlar vurulup öldürüldü. Kadınlar ve çocuklar kimi Almanlar tarafından öldürüldü, ama bunların çoğu doğrudan Alman ordusuna getirilmiş Alsaslılardı. 1953'te yargılandılar. Colmar'da, Strazburg'da yargılanmaları için kargaşalar çıkmıştı. Kendilerine

malgré nous diyorlardı, “kendimize rağmen” anlamında. Limoges’te de cezaları çok hafif bulunmuş ve kargaşa çıkmıştı. Orduya gönüllü katılmamış olan bazıları beraat etmişti. Diğerleri hapse girdi. Katliam emrini Franz Lammerding adlı bir adamın verdiği anlaşılmıştı, onu Almanya’dan kaçırıp Fransa’ya geri getirmek için çeşitli girişimlerde bulunuldu ama sonunda 1970’lerde ya da 1980’lerde eceliyle öldü. Bu, bütün bunların muazzam ve ironik çetrefilliğini gösteriyor. Tarihin tarihinin, o yıllarda neler olduğunu anlamaya çalışmanın, bu olayda katillerden bazılarının Hitler 1940’ta işgal edinceye değin Alsaslı, dolayısıyla da Fransız oluşunun çetrefilliğini gösteriyor.

İşte işbirliği ve direniş. Çalışılması önemli konular, ama yürek parçalayan ve kesinlikle trajik konular. Naziler bütün bunları tek başlarına yapmaktan memnuniyet duyardı, ama yabancı düşmanlığı, anti-semitizm Paris’te ve başka kentlerde kimi insanların sınıf atlamasını sağladı ve ölüm kararlarına imza atan *patronların* hepsi Fransız’dı. Yani Fransa, diğer ülkeler gibi, geçmişiyile hesaplaşıyor, Belçika’da da yaşanıyor bu mesela. Yani, bunlardan bahsetmekten kederli bir memnuniyet duydum.